

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Терещенко Кіри Володимирівни «Психологія розвитку толерантності персоналу освітніх організацій», представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія

В умовах глобалізаційних змін, подальшої гуманізації та демократизації освіти зростає значення партнерських відносин, на яких будується діяльність сучасних освітніх організацій. Саме толерантне ставлення освітнього персоналу до всіх учасників освітнього процесу сприятиме більш ефективному функціонуванню закладів освіти та виконанню їх основної місії, що полягає у навчанні, вихованні та всебічному розвитку особистості. Розвиток толерантності персоналу освітніх організацій є тим чинником, що забезпечує створення відповідного освітнього середовища, заснованого на довірі та повазі між учасниками освітнього процесу. Отже, дисертація Терещенко Кіри Володимирівни «Психологія розвитку толерантності персоналу освітніх організацій» є актуальним та соціальним значущим дослідженням.

У дисертаційній роботі К.В. Терещенко проблема розвитку толерантності персоналу освітніх організацій вперше розглядається у контексті організаційно-психологічного підходу, що дозволяє системно вивчати її зміст, компоненти, види, типи, організаційно-психологічні чинники та умови формування.

Обраний напрям дослідження логічно пов'язаний із комплексними науково-дослідними темами лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури» (державний реєстраційний номер 0113U002096, 2013–2015 рр.), «Психологічні технології підготовки освітнього

персоналу до розвитку організаційної культури в умовах соціальної напруженості» (державний реєстраційний номер 0116U004811, 2016–2018 рр.), «Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості» (реєстраційний номер 0119U002169, 2019–2021 рр.).

Найважливішими науковими результатами дисертаційного дослідження, на наш погляд, є цілісний, методологічно виважений підхід до дослідження, узагальнений в концепції дослідження та реалізований у побудованій автором моделі розвитку толерантності персоналу освітніх організацій.

Представлена робота містить суттєву наукову новизну, теоретичну цінність, вагоме практичне значення.

Наукова новизна роботи чітко сформульована та теоретично обґрунтована. Зокрема, в роботі вперше: визначено зміст, структуру та функції толерантності персоналу вітчизняних освітніх організацій; розроблено основи організаційно-психологічного підходу до аналізу толерантності персоналу сучасних організацій; розроблено комплекс діагностичних психологічних методик для дослідження психологічних особливостей розвитку толерантності персоналу освітніх організацій; експериментально досліджено рівні, компоненти, види, типи та умови розвитку толерантності персоналу освітніх організацій; досліджено динаміку толерантності персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості; проаналізовано вплив організаційно-психологічних чинників мезорівня (психологічних – організаційного розвитку, організаційної культури, рівня соціальної напруженості, організаційно-функціональних – загальних та спеціальних) на індекс, компоненти та види толерантності персоналу вітчизняних освітніх організацій; виокремлено вплив організаційно-психологічних чинників мікрорівня (психологічних – психічних станів, суб'єктивного благополуччя; організаційно-професійних; соціально-демографічних) на індекс, компоненти та види толерантності персоналу вітчизняних освітніх організацій; розроблено

технологію психологічного забезпечення розвитку толерантності персоналу освітніх організацій.

Робота має також суттєве практичне значення. Розроблено авторський комплекс методик для діагностики психологічних особливостей розвитку толерантності персоналу освітніх організацій та (у співавторстві) опитувальник щодо аналізу соціальної напруженості в освітніх організаціях, показано роль толерантності персоналу в умовах соціальної напруженості в освітніх організаціях. Розроблено й апробовано авторську технологію психологічного забезпечення розвитку толерантності персоналу освітніх організацій, що включає систему тренінгів та індивідуальні консультації, які активно впроваджуються в процес професійної підготовки і післядипломної педагогічної освіти освітнього персоналу.

Позитивної оцінки заслуговує авторський стиль наукового повідомлення. Його відмінними особливостями є чіткість, локанічність та інформативність. Авторські судження вибудовуються у логіці започаткування наукової дискусії, без надмірної категоричності.

Основні здобутки дисертаційного дослідження дістали всебічну апробацію під час чималої кількості виступів на міжнародних та всеукраїнських конгресах, наукових, науково-практичних конференціях та семінарах в Україні та за кордоном, а також у 59 публікаціях автора.

Мета, об'єкт і предмет дослідження, визначені автором, відображають логіку теоретичного аналізу та емпіричного дослідження проблеми. Мета дослідження визначена чітко, поставлені завдання підпорядковані її досягненню. Використана теоретична база повною мірою забезпечує висвітлення проблематики та можливість вирішення дослідницьких завдань. Серед переваг дисертаційної роботи – її чітка структурованість та взаємоузгодженість ключових компонентів, логічно побудована система завдань, що вирішуються на кожному етапі дослідження. Це надає їй

цілісності та завершеності. Логічну послідовність становлять шість розділів роботи.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи психологічного аналізу проблеми розвитку толерантності персоналу сучасних організацій» присвячено висвітленню сутності поняття «толерантність» та її функцій. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує розкриття дисертанткою основних підходів до вивчення толерантності персоналу, серед яких важливу роль відіграє організаційно-психологічний підхід, що підкреслює значущість та практичну орієнтацію дисертаційного дослідження. Окрім того, заслуговує на увагу докладно здійснений аналіз основних показників толерантності персоналу організацій.

У другому розділі «Психологічні особливості розвитку толерантності освітнього персоналу» висвітлено сучасні тенденції розвитку освітніх організацій в умовах глобалізації, у тому з точки зору реалізації концепції Нової української школи, розкрито роль толерантності в діяльності сучасних освітніх організацій. Представлено авторську модель розвитку толерантності персоналу освітніх організацій.

Важливим є те, що розроблена авторська модель розвитку толерантності персоналу освітніх організацій покладена в основу емпіричного дослідження.

У третьому розділі «Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку толерантності персоналу освітніх організацій» представлено результати емпіричного дослідження рівня розвитку толерантності персоналу освітніх організацій та основних її психологічних складових. Розкрито мету, методику та організацію констатувального етапу дослідження толерантності персоналу освітніх організацій. Зроблено аналіз уявлень освітнього персоналу про сутність та рівень розвитку толерантності в освітніх організаціях. Висвітлено результати дослідження компонентів, видів, індексу та типів толерантності персоналу освітніх організацій. Проаналізовано динаміку основних показників толерантності персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості. Представлено результати опитування

освітнього персоналу щодо умов та форм розвитку толерантності в освітніх організаціях.

Заслуговує позитивної оцінки: системність дизайну дослідження, достатньо велика кількість валідних діагностичних методів та методик, серед яких суттєве місце займають й авторські розробки. Загальний обсяг вибірки – 1282 працівника освітніх організацій із різних регіонів України, що є цілком репрезентативним для такого роду досліджень.

Слід звернути увагу на проведений аналіз особливостей уявлень освітнього персоналу про сутність та рівень розвитку толерантності в освітніх організаціях в умовах соціальної напруженості.

У четвертому розділі *«Організаційно-психологічні чинники розвитку толерантності персоналу освітніх організацій (мезорівень аналізу)»* представлено результати емпіричного дослідження рівня організаційного розвитку, рівня організаційної культури, рівня соціальної напруженості освітніх організацій та зв'язку цих чинників з рівнем розвитку толерантності персоналу освітніх організацій. Також проаналізовано зв'язок організаційно-функціональних чинників та рівня розвитку толерантності персоналу закладів освіти.

Особливо підкреслимо рівень математичної обробки емпіричних даних за допомогою великої кількості різноманітних методів математичної статистики, що забезпечило якість та адекватність інтерпретації отриманих результатів дослідження.

У п'ятому розділі *«Організаційно-психологічні чинники розвитку толерантності персоналу освітніх організацій (мікрорівень аналізу)»* встановлено рівень вираженості психічних станів персоналу освітніх організацій та його зв'язок з рівнем розвитку толерантності освітнього персоналу. Визначено рівень вираженості суб'єктивного благополуччя персоналу освітніх організацій та описано його зв'язок з рівнем розвитку толерантності освітнього персоналу. Проаналізовано зв'язок організаційно-професійних характеристик персоналу освітніх організацій та рівня розвитку

його толерантності. Охарактеризовано зв'язок соціально-демографічних характеристик персоналу освітніх організацій та рівня розвитку його толерантності.

Дисертанткою доведено необхідність розвитку толерантності персоналу освітніх організацій з урахуванням організаційно-психологічних чинників, які були задіяні у дослідженні.

В заключному шостому розділі «Психологічне забезпечення розвитку толерантності персоналу освітніх організацій» описано мету, методику та організацію формувального експерименту. Представлено зміст системи тренінгів, подано результати впровадження «Технології психологічного забезпечення розвитку толерантності персоналу освітніх організацій» та доведено її ефективність.

Загалом слід відзначити послідовність, аргументованість тексту дисертаційного дослідження, відповідність наукового апарату вимогам до таких досліджень. Робота чітко структурована, має достатню кількість таблиць, графіків, що полегшує сприйняття статистичних даних.

Автореферат адекватно відображає основні теоретико-методологічні положення дисертації, її зміст, результати емпіричних досліджень та реалізованих психологічних технологій.

Разом із тим потрібно зазначити, що дисертація Терещенко К.В. не позбавлена деяких недоліків і в ній є положення, які можуть послугувати підставою для дискусії.

1. У першому розділі дисертації, розглядаючи толерантність особистості, як її інтегральну характеристику та проактивну позицію, автору слід було б більш детально розкрити сутність проактивності та особливості її вияву в контексті толерантності особистості.

2. Позитивно оцінюючи введення дисертанткою в першому розділі дисертації нового поняття «толерантність організації», вважаємо, що доцільним було більш чіткіше розкрити зв'язок цього поняття з поняттям

«толерантність персоналу організації» та розкрити основні складові цього феномену.

3. У процесі емпіричного вивчення динаміки основних показників толерантності персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості в період 2014-2017 рр. що, без сумніву, є унікальним дослідженням (третій розділ дисертації), важливо було б більш глибоко зупинитись на аналізі причин зниження рівня розвитку компонентів та видів толерантності освітнього персоналу та, можливо, розкрити організаційно-психологічні умови покращання ситуації.

4. Аналізуючи у четвертому розділі на основі емпіричного дослідження вплив на толерантність освітнього персоналу специфічних організаційно-функціональних характеристик освітніх організацій, таких, як, «наявність та кількість дітей із родин учасників АТО(ООС), які навчаються у закладі»; «наявність та кількість дітей внутрішньопереміщених осіб, які навчаються у закладі»; «наявність та кількість персоналу освітніх організацій-внутрішньопереміщених осіб, які працюють в навчальному закладі», важливо було б порівняти отримані дані з результатами інших досліджень, які стосуються психологічних аспектів життєдіяльності внутрішніх мігрантів.

5. У роботі зустрічаються окремі стилістичні огріхи.

Втім зазначені зауваження та побажання суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження К.В. Терещенко.

Вважаю, що дисертація на тему «Психологія розвитку толерантності персоналу освітніх організацій» є завершеною самостійною науковою роботою, яка містить нові науково обґрунтовані результати в галузі організаційної та економічної психології й за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу повністю відповідає вимогам МОН України, що висуваються «Порядком присудження наукових ступенів і вченого звання старшого наукового співробітника» до

докторських дисертацій, а її автор, Терещенко Кіри Володимирівни, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія.

